

עשרה בטבת שחל בערב שבת

דמתענה ומשלים אם ירצה קאמר, ולא שהיה חייב בכך. ואין זה ענין שמועתינו (אין זה פשט הגמרא).

❖ כיצד פרשו הראשונים את מסקנת הגמרא?

הגר"ע יוסף הוכיח כדעת המחמירים מדברי הירושלמי:

שו"ת יביע אומר חלק ו - אורח חיים סימן לא:

בירושלמי לא משמע כן (שרשאי שלא להשלים את התענית), דגרסינן התם, ר' זעירא בשם רב הונא [אמר]: אפילו יחיד שגזר על עצמו תענית בערב שבת מתענה ומשלים, כהדא (כמו שלמדנו מן המעשה): ר' ביבי יתיב קומי ר' יסא (ר' ביבי היה יושב לפני רבי יסא), בעא מילף מיניה הדין עובדא (רבי יסא היה יושב בתענית ערב שבת, ורצה ר' ביבי ללמוד ממנו האם מתענה ומשלים), אמר לו [רבי יסא]: נימטי בייטא ציבחר, (המתן מעט עד שנגיע לבית ואז נאכל, שרצה לדחותו), אמר לו: רומשא הוא (כבר ערב הוא, ולמה לא תאכל?), אמר לו: אית מתענה (עדיין יש לנו להתענות), אמר לו: אית גבי תורמוסין (יש עמי תורמוס לאכילה), אמר לו: מתענים ומשלימים כר' יוסי. (עד כאן הירושלמי). ומשמע שלא רצה לאכול קודם צאת הכוכבים, ודלא כמו שכתב רבינו יצחק דעדיף טפי לאכול מבעוד יום.

ב. האם ניתן לאכול אחר תפילת ערבית מוקדמת?

עד כה ביארנו שהשלמת התענית היא עד צאת הכוכבים וכן הוא פשט דברי הגמרא והראשונים. אולם, יש מהראשונים שאמרו שיש להשלים את התענית רק עד אחר תפילת ערבית, אף אם מתפללים מבעוד יום:

בית יוסף אורח חיים סימן רמט:

כתב רבינו מאיר (המהר"ם מרוטנבורג) דהשלמת תענית בערב שבת סגי (מספיק) עד לאחר תפלת ערבית שמפלג המנחה ואילך. וכן כתב הגהות [מיימוני], שאפילו לדברי האומרים שצריך להשלים, היינו שמתענה עד אחר קיבול שבת, ותפלת שבת היא מפלג המנחה ולמעלה, ואפילו אם עוד היום גדול מיקרי שפיר השלמה.

❖ לדעת המהר"ם, כיצד ינהג המתפלל ערבית מבעוד יום, לגבי השלמת התענית?

ג. פסיקת השולחן ערוך

בבית יוסף הביא את דעות הראשונים המקילות לענין האם רשאי להשלים את התענית כעיקר להלכה:

בית יוסף אורח חיים סימן רמט:

והלכתא מתענה ומשלים, פירוש, אם ירצה. כלומר אבל אינו חייב להשלים כן פירשו התוספות והמרדכי והרא"ש, וגם כך כתבו הגהות מיימוניות. ולא כראב"ה והרוקח שכתבו שצריך להשלים.

מאידך בשולחן ערוך סתם שיש להתענות עד צאת הכוכבים ונראה שדעתו כדעות המחמירות שחובה להשלים את התענית, ולא הזכיר כלל את דעת המהר"ם מרוטנבורג.

הקדמה:

בעשירי בטבת סמך נבוכדנצר הרשע מלך בבל על ירושלים, והביאה במצור ובמצוק. מצור זה היה תחילתה של הפורענות שבסופה חרב בית המקדש הראשון והחלה גלות בבל. חכמים תיקנו לצום ביום זה כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה ועל ידי זה נשוב להיטיב, ונזכה ונראה בבניין בית חיינו במהרה בימינו.

שאלה: האם בעשרה בטבת שחל בערב שבת (כמו השנה – תשפ"א) צריך לצום עד צאת הכוכבים או שמא אסור להיכנס לשבת כשהוא מעונה ויש להפסיק את התענית לפני כניסת השבת? האם חייל שאמור לצאת לפעילות סמוך לשקיעה יכול לקבל שבת ולהתפלל ערבית בפלג המנחה ולאכול מיד אחר כך, לפני שיוצא לפעילות, אף שעדיין יום?

א. מקור הדין

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף מ עמוד ב – דף מא עמוד ב: אמר רבה כי הוין בי רב הונא איבעיא לן (הסתפקנו בדבר): בר בי רב דיתיב בתעניתא במעלי שבתא (בן ישיבה שמתענה בערב שבת), מהו לאשלומו (האם עליו להשלים את התענית עד צאת הכוכבים אף על פי שנכנס לשבת כשהוא מעונה ואין זה מכבוד שבת)? ... אמר רבא: נחזייה אנן (נכון בעצמנו), דתניא... חל להיות תשעה באב בערב שבת מביאין לו כביצה ואוכל, כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה. ותניא, **אמר רבי יהודה**: פעם אחת היינו יושבין לפני רבי עקיבא, ותשעה באב שחל להיות בערב שבת היה, והביאו לו ביצה מגולגלת (רכה), וגמעה בלא מלח. ולא שהיה תאב לה, אלא להראות לתלמידים הלכה (שאין משלימים את התענית בערב שבת). **ורבי יוסי אומר**: מתענה ומשלים... דרש מר זוטרא משמיה דרב הונא: **הלכה, מתענין ומשלימין**.

מפשט הגמרא נראה, שלדעת רבי יוסי, שנפסקה הלכה כמותו, חובה על המתענה בערב שבת להשלים את תעניתו עד צאת הכוכבים. אמנם יש מהראשונים שכתבו שאף לדברי רבי יוסי אין חובה להשלים את התענית, אלא שאם רוצה **רשאי** להשלים:

מרדכי מסכת עירובין רמז תצד:

פעם אחת אירע עשרה בטבת יום ו', וכשרצה רבינו יצחק לילך לבית הכנסת, טעם התבשיל כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה. ותימה, הא קאמר הכא מתענה ומשלים? ויש לומר דאיבעיא להו מהו להשלים, ומסיק דמתענה ומשלים, כלומר **יכול הוא להשלים אם ירצה**, ומיהו טוב שלא להשלים שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה.

מאידך, לדעת רוב הראשונים חובה להשלים את התענית עד סופה:

חידושי הרשב"א מסכת עירובין דף מא עמוד ב:

דרש מר זוטרא משמיה דרב הונא הלכה מתענה ומשלים. וכן הילכתא. והעידו בתוספות על רבינו יצחק הזקן הידוע בעל התוספות זצ"ל, שלקח ביצה מגולגלת בעשרה בטבת שחל להיות בערב שבת וגמעה מבעוד יום ולא רצה להשלים, ושמא היה סבור

דמחמירי, ולעלמא (לשאר הציבור) אני אומר דעביד כמר עביד (העושה כדעה המקילה עושה והעושה כדעה המחמירה עושה), והכל לשם שמים, עד כאן לשונו... ומלשון הרמ"א בהג"ה לא משמע כן, ואולי משום דנהגו העולם כדעת מהרי"ל שהנהיג לעצמו, וכן הוא דעת הרוקח וראבי"ה... כתב כן.

❖ **כיצד השיב הביאור הלכה על שאלתו?**

ד. חייל הצריך לצאת לפעילות מבצעית

כלל, הורו הפוסקים שלצרכים מבצעיים ניתן לאכול במהלך הצום (עיין בפרטי הדינים בתורת המחנה חלק ג פרק נט ובדף 'והגית בו' מספר 33):

הצבא כהלכה פרק יח סעיף ד:

חייל הנמצא בתנאי שרב ויש חשש סכנה אם לא ישתה, או חייל הנמצא בפעילות מבצעית במקום שאי שתייה עלול לגרום לסכנה מחמת "התיבשות", או שעלולה להיות פגיעה ברמה המבצעית החיונית, כגון במהירות התגובה או ביכולת ההסתערות על האויב, אזי חייב לשתות את הכמות הדרושה כדי למנוע את המצבים הנ"ל.

לפי זה נראה שגם חייל שיודע שלפני השקיעה הוא אמור לצאת לפעילות, והצום יכול לפגוע בכשירות המבצעית שלו, יוכל לאכול במהלך הצום. אמנם במקרה שבו חל עשרה בטבת בערב שבת נראה שעדיף שיתפלל ויקבל שבת בפלג המנחה ומיד יקדש ויאכל, ויוכל לסמוך על דעת המהר"ם וכן על דעות הראשונים שהרשות בידו אם להשלים את התענית.

מלבד זאת, כשעשרה בטבת חל ביום שישי, ראוי להתפלל ערבית מיד בצאת הכוכבים ולקדש מיד, כדי שלא ישהה בתענית בשבת:

פסקי תשובות אורח חיים סימן רמט:

תענית ציבור מדברי קבלה (דהיינו עשרה בטבת), יש להשלים התענית עד צאת הכוכבים, ואף אם כבר סיימו התפילה קודם לכן אסור לטעום כלום עד צאת הכוכבים. ומיהו (אולם) יש להזדרז ולהקדים התפילה כדי שיוכלו הציבור ללכת לביתם לקדש על הכוס מיד עם צאת הכוכבים, למען לא יתבטל מעונג שבת בכדי, ולא יתמהמה בשבת כשהוא מעונה.

ה. הלכה למעשה

א. עשרה בטבת שחל בערב שבת יש להתענות ולהשלים את התענית עד צאת הכוכבים, ולפתוח את הצום לאחר ערבית של שבת וקידוש. אמנם יש להזדרז ולהקדים התפילה כדי שיוכלו הציבור ללכת לביתם לקדש על הכוס מיד עם צאת הכוכבים.

ב. אף המתפללים ערבית מוקדם (בפלג המנחה), יקפידו שלא לאכול עד לאחר צאת הכוכבים אחר הקידוש. ויזכרו לקרוא קריאת שמע שוב בצאת הכוכבים.

ג. חייל שצריך לצאת לפעילות סמוך לשקיעה, ואם לא יאכל הדבר יפגע בכושר המבצעי שלו, יעדיף להתפלל ערבית ולקבל שבת בפלג המנחה ולקדש ולאכול מיד לפני היציאה לפעילות.

שולחן ערוך אורח חיים סימן רמט סעיף ד:

אם קבל עליו להתענות בערב שבת, צריך להתענות עד צאת הכוכבים, אם לא שפירש בשעת קבלת התענית עד שישלים הצבור תפלתו.

הביאור הלכה מסביר, שאין סתירה בין דברי רבי יוסף קארו בספרו בית יוסף לדבריו בשולחן ערוך:

ביאור הלכה סימן רמט סעיף ד ד"ה אם לא:

דע דאפילו לדעת המחבר דלא העתיק בפנים דעת המהר"ם אפילו ליש אומרים, ומשמע דסבירא ליה דזה לא מקרי השלמה כלל במה שקיבל שבת בתפלתו, היינו דוקא במי שקיבל על עצמו תענית, ומסתמא היתה כונתו לסתם תענית, דדינו הוא עד צאת הכוכבים, וממילא מוכרח הוא להשלימו. **אבל בתענית ציבור כגון עשרה בטבת שחל בערב שבת**, משמע בבית יוסף, דמצדד להורות כהפוסקים דסבירא להו דהאי 'מתענין ומשלימין' דקאמר הגמרא היינו אם ירצה להשלים רשאי.

❖ **מהי הסברה לומר שתענית יחיד חמורה יותר לעניין השלמה בערב שבת מתענית ציבור?**

מאידך, יש שהבינו שהשולחן ערוך החמיר אף בתענית ציבור:

שו"ת יביע אומר חלק ו - אורח חיים סימן לא:

מרן הבית יוסף הביא דברי התוס' והרא"ש והמרדכי והגהות מיימוני שפירשו דהיינו אם רוצה להשלים תעניתו רשאי, ובכל זאת פסק בשולחן ערוך: אם קבל עליו להתענות בערב שבת צריך להתענות עד צאת הכוכבים, אם לא שפירש בשעת קבלת התענית עד שישלימו הצבור תפלתו... עד כאן. **ומוכח דסבירא ליה למרן, דמתענה ומשלים היינו שחייב להשלים, וכל שכן בתענית צבור**, דלא תליא מילתא בקבלתו... וכדעת הפוסקים הנ"ל: תוס' שאנץ והרשב"א והריטב"א והרא"ז והר"ן והרוקח וראבי"ה.

הרמ"א הביא את דעת המהר"ם מרוטנבורג להלכה, אך רק לגבי תענית יחיד:

הג"ה על השולחן ערוך שם:

הגה: ויש אומרים דלא ישלים, אלא מיד שיוצאים מבית הכנסת (קודם השקיעה, כפי שהיה נהוג בזמנם להתפלל ערבית מוקדם), יאכל. לכן בתענית יחיד לא ישלים, וטוב לפרש כן בשעת קבלת התענית, ובתענית צבור ישלים, והכי נהוג.

ותמה הביאור הלכה, מדוע התעלם הרמ"א לחלוטין מהפוסקים שהקלו אפילו בתענית ציבור:

המשך דברי הביאור הלכה שם:

ומכל מקום קצת קשה על הרמ"א, אמאי (מדוע) לא הזכיר בהגהתו כלל את דעת הפוסקים המובא בבית יוסף דסבירא להו דהשלמה תלוי ברצון? וביותר שגם מהרי"ל בתשובה כתב וזה לשונו... תענית צבור, לעצמי אני מחמיר להשלים, ככמה רבונות גדולי אשכנז

